

Boros Géza

Velence Kosztolányival

Vajon „mi hajtja, húzza a magyarokat Velencébe?” – tette föl máig időszerű kérdését Ady Endre 1906-os útijegyzetében. És „mit visznek haza?” – firtatta tovább, mintegy összefoglalását adva Velence varázsának. „Viszik-e a formák szerelmét? A szív megkönnyesülésének képességét? Az ellágyulás titkát? Az elmélyedés és álom szent orvosságát? Hitem szerint, aki Velencében élt, annak egy kicsit művésszé kell válnia, ha nagyon barbár volt is.”

Kosztolányi Dezső nem volt ennyire érzelgős, de ő is rajongott a városért. Sokszor járt Velencében, és legalább tizennégy látogatásának fennmaradt írásos nyoma is. Velence nemcsak útirajzaiban, tárcáiban, leveleiben, hanem verseiben, novelláiban és regényeiben is felbukkan. Például az *Esti Kornél* feledhetetlen soraiban, ahol a megérkezés csodáját, a tengerrel való találkozás eksztatikus élményét így írja le: „Úszott előre a hullámokkal és a reggeli széllel, arrafelé, ahol aranyködben az arany Velencét sejtette.”

Kosztolányi és Velence – két vonzó brand, amelyek könyvkiadói összekapcsolása eleve sikerrel kecsegtet. Erre régebben is rájöttek, Kosztolányi Velence-szövegei összegyűjtve már többször is megjelentek. 1988-ban Szigethy Gábor szerkesztésében a Gondolkodó Magyarok sorozatban a Magvetőnél, 2000-ben a Holnap Kiadónál, 2003-tól pedig a Magyar Elektronikus Könyvtár felületén digitálisan bárki szabadon elérheti.

A Szépirodalmi Könyvkiadó 1979-ben *Európai képeskönyv* címmel, a Tarandus Kiadó pedig 2011-ben *El-süllyedt Európa* címmel adta közre az író európai útirajzainak gyűjteményét, köztük a velencei írásokat. Ennek első kiadását 1943-ban Ilyés Gyula állította össze, és a Nyugat Kiadó adta ki. A velencei írások java olvasható Kosztolányi 1916-os *Tinta* című gyűjteményes kötetének hasonló kiadásában is, amely a Tinta Könyvkiadó és a Pytheas Könyvmanufaktúra közös gondozásában jelent meg 2024-ben.

Kosztolányi imádott utazni. „Útjegyzeteiben hemzseg a sok látomás, a látó szem keretébe foglalt valóság varázsos képe. Talán csak Széchenyi volt ilyen kíváncsi, s minden apróság mellett elidőző utazó, mint Kosztolányi. De Kosztolányi útijegyzeteiből teljesen hiányzik a széchenyies töprengés, glosszázás. Az a szakadatlan önmagára való vonatkoztatása a világnak, ami a gyötördő magyar utazók sajátja” – írta róla Bóka László 1943-ban a *Magyar Csillagban*.

A Magvető Kiadó *Kosztolányi Velencéje* című, most megjelentetett kiadványa az írónak a *Pesti Hírlap*, a *Képes Vasárnap*, az *Élet*, a *Hét* és az *Új Idők* hasábjain publikált Velence-témájú írásaiból válogat, kiegészítve levlérszletekkel. Az Irodalmi Útikalauzok sorozatban megjelent kötet alcíme szerint „képes irodalmi útikalauz a lagúnák városáról”. Újdonsága, hogy fotókat is tartalmaz.

Kosztolányi fényképeiből persze nem lehet összeállítani egy képeskönyvet, ugyanis – egy kivétellel – nem maradtak fenn velencei képek róla. A hagyatékában – amelyet az MTA Kézirattárában őriznek – található ugyan néhány velencei fénykép, például a Szent Márk térnek (vagy ahogy akkortájt nálunk hívták: Márkus térnek) a campanile 1902-es összeomlása előtti látképéről, de ez csak pár darab megsárgult fotó, amelyeket az író valószínűleg Velencében vásárolt.

A könyvben közölt képek forrása – három kivételével – a Fortepan, amelynek bárki által letölthető gyűjteményében nagyszámú és jó minőségű régi velencei fénykép található. A kötet komoly hiányossága, hogy a fotókat képaláírás (képjegyzék) nélkül közli, így nem tudjuk, hogy mi van rajtuk, hol és mikor készültek. Ez annál is érthetlenebb, mert a kiadó a sorozat korábbi köteteiben az ilyen adatok közlését megoldotta.

Az avatatlan olvasó joggal gondolhatja, hogy a kötetben szereplő minden kép Velencében készült, ezt sugallja a könyv címe is, de ez nem teljesen így van. A fényképek közé trieszti, fiumei és franciaországi (!) felvételek is keveredtek. A képek és a szövegek sajnos kronológiailag sincsenek mindig összhangban. Van, ahol az illusztrációnak szánt fotók jóval korábbiak, másutt pedig sokkal későbbiek, mint az adott szöveg keletkezése. Annak ellenére van ez így, hogy a képeknek atmoszférateremtő szerepük mellett hitelesítenie, erősítenie kellene a szöveget. Egy fotó nemcsak vizuálisan érdekes, hanem a történeti dokumentatív értéke miatt is, amit nem szerencsés figyelmen kívül hagyni.

Fotografikus látásmód volt jellemző Kosztolányira. Pályája elején (Lehotai álnéven) úgy határozta meg a modern írot, mint aki „kodakkal dolgozik. Az utcán, interieurökben, a börzén, a lóversenytéren gyorsfényképeket csinál az életről.” Apró megfigyelései az élet panorámaképet rakják ki. „Idegenben nem tudott betelni az emberek nézésével. Különösen az olasz népet imádta. A gyerekeket, az öregeket és a fiatalságot. Megbabonázta az olasz jókedv, az olasz báj és könnyedség” – írta róla felesége, Harmos Ilona. Olaszból fordított is: Mussolini életrajzát éppúgy lefordította, mint a Velence felrobbantását vizionáló futurista költő, Armando Mazza *Venezia* című versét. („A nap nem nyalja már sokáig márványcsipkéid émelygő, porhanyó cukorját.”)

Kosztolányi szerint az író útja „tanulmányút és kélút együtt, munka és henyélés. Az egész élet érzéki látványosságát és érzékfölötti mélységét keresi ekkor is.” Ritkán értékel, csak elvétve interpretál (szemben Szerb Antallal vagy Márai Sándorral), inkább az érzéki benyomásokra helyezi a hangsúlyt. A turisztikai klisék, városi toposzok kevésbé érdeklik, viszont előszeretettel örökíti meg a mindennapi élet apró örömeit. Például egy kis cukrászda felfedezését a Mercerián, ahol „a világ legjobb csokoládéját” itta, és ahol „borhabbal töltött krémes lepényt is lehet kapni, csokoládés fedőlapal”. A városhoz fűződő viszonyát mesterien foglalja össze a temetőszigeten tett látogatását követő írása: „Nekem mindig érthetetlennek tetszett, hogy ebben a farsangoló, bálteremszerű városban a vegetatív élet megy a maga útján, hogy a

villákban, amelyek alját a lagúna hervadt vize nyaldossa, szabóműhelyek, sajtkereskedések, kórházak vannak, hogy az emberek nemcsak mutatványos, dekoratív, kirakathéle életet élnek, de üzleteket kötnek, a babaszobákban szűk díványokon hevernek, a remekbe készült reneszánsz kastélyokban dolgoznak is. Úgy érzem, itt mindenki csak átutazóban van, s az élet itt csak színjáték. A kilincseket megbámulom, de sohase gondoltam arra, hogy velük kapukat nyitogatnak. Divinációsan nyilatkozott meg előttem e város lelke, midőn először végig gondoláztam a canalén, és egy aranyos házon – csodálkozó gyermekszemmel – megláttam egy fogtechnikus címtábláját. Nem hittem, hogy a velenceieknek fáj a foguk. Azóta tízszer-tizenötyszer jártam itt, félig honos is lettem, de az első benyomásokat nem tudtam kiverni a fejemből, és még mindig nem tudok hinni e szép-szép, ezerszer szép város gyakorlati voltában, mint ahogy nem hiszek egy költemény praktikumában.”

Érdekesmód alig ír a Velencében szerzett kulturális élményeiről, színházi, múzeumi, építészeti benyomásairól. Pedig felesége visszaemlékezése szerint Kosztolányi külföldi útjai során „minden városban megnézte az egyetemet, és elment a könyvtárba is. Képtárakba is járt, de csak mértékkel, az élő emberek

többet mondtak neki. Utcán, kávémérésben, lakások mélyén meglesett egy-egy arcon, mozdulaton, hangon ujjongani, jajongni tudott, de azért a képzőművészet sem hagyta hidegen. Emlékszem egy velencei nyárra, amikor valósággal boldoggá

tették a képek. Különösen egy Bellini-képert rajongott ekkor, a fácskás Madonnáért. Pontosan tudta a képzőművészetben is, mi a jó, mi a legjobb, holott alig-alig szentelt időt ilyenféle tanulmányokra.” Bellini nevezett festménye, a *Madonna degli Alberetti* az Accademia kép-tárban található, tehát abban biztosak lehetünk, hogy járt itt Kosztolányi Dezső.

Egy másik ilyen beazonosítható hely Olaszország legnagyobb kulturális eseménysorozatá-

nak, a nemzetközi képzőművészeti kiállításnak helyet adó városliget, a Giardini. Az író hagyatékában megtaláltam az 1924-es Biennáléra névre szóló (*Desiderio Kosztolanyi*) belépőkártyáját. Ebben az évben a Magyar Pavilonban többek között Csók István, Fényes Adolf, Rippl-Rónai József, Rudnay Gyula, Szőnyi István és Vaszary János állítottak ki. Közülük a fiatal Rudnaynak volt a legnagyobb sikere, még a pavilont meglátogató olasz király is vásárolt festményt tőle, és az olasz sajtó összességében igen nagyra értékelte a magyar szereplést.

Kosztolányi Velencéje. Kosztolányi Dezső prózai írásaiból, cikkeiből és leveleiből összeállította: Schmal Alexandra. Budapest, 2024, Magvető Kiadó. 96 oldal, 3499 forint.

Jó lenne tudni, hogy Kosztolányinak mi volt a benyomása a Maróti Géza tervezte Magyar Pavilon túldíszített épületéről, amely élesen megosztotta mind a külföldi, mind a hazai közvéleményt. Erről sajnos nem írt. Inkább a Lidón gondtalanul strandolókat örökítette meg, ahol a finom előkelő „férfiak kövérek, mint a nők, a nők soványak, mint a férfiak”.

Jó lett volna a taláalomra bera-
kott Fortepan-képek helyett néhány olyan velencei helyszínről is korabeli fotót közölni, ahol biztosan megfordult az író (Accademia, Giardini di Biennale, temetősziget stb.). Ha ilyen fotó nem található a Fortepanon, érdemes lett volna körülnézni külföldi archívumokban is, ahonnét akár jogdíjfizetés nélkül is beszerezhetők régi Velence-fotók, ugyanúgy, mint a Fortepan esetében. (A szabad felhasználás – a Creative Commons licenc szerinti hozzáférés – nagyban segíti a Fortepan-képek terjedését, ugyanakkor elkényelmeseíti a kiadókat.)

Az egyetlen velencei fénykép, amelyhez Kosztolányinak valóban volt köze, a sok idegen privát fotó között teljesen elsikkad. Ez a fotó 1924 augusztusában készült a Lidón, és a mindig fess Kosztolányit szokatlan helyzetben, fürdőnadrágban láthatjuk rajta, amint feleségével, kisfiával és öt másik gyerekkel heverészik a homokos strandon. Hogy kik vannak a képen, azt a szerkesztő is fontosnak tartotta, és jobb híján, a könyv végére, a képek forrásai jegyzékébe illesztette be. A kép forrása – Kis Ferenc magángyűjteménye – viszont hiányzik.

A privát fotók ad hoc illusztrációként történő használata olykor

egészen furcsa eredménnyel jár. Például egy 1907-es szabadkai le-
vélrészletet, ahol Kosztolányi arról számol be, hogy már folyékonyan olvas olasz könyveket, egy olyan Fortepan-fotóval illusztrálták, amelyen a velencei Palazzo Calbo Crotta teraszán Ormos Imre kertépítész felesége egy képes kiadványt olvas 1938-ban. (Azonkívül, hogy a két embernek semmi köze nem volt egymáshoz, Kosztolányi ekkor már két éve halott.) Kép kép – gondolhatta a szerkesztő, hiszen a képekről első látásra úgyszemint állapítható meg, hogy ki van rajtuk, hol és mikor készültek. A Fortepan csak a képadományozó nevének a feltüntetését kéri, ennek a Magvető eleget is tett, viszont képaláírás nélkül ez önmagában kevés, vannak ugyanis olyan adományozók, akiktől több száz fotó is található a portálon. Olyan ez, mintha Kosztolányi napilapcikkei esetében csak az újság nevét adnánk meg, és akit a pontos forrás érdekel, az több száz dokumentum között lesz kénytelen keresgélgni.

A kötet legutolsó fényképe tartalmazza szintén a Lidóhoz kapcsolódik, a gond csak az, hogy ez a kép (egy strandoló nőt ábrázoló másik fotóval együtt) nem Velencében, hanem egy normandiai tengerparti strandon, Trouville-sur-Merben készült. Itt valamit nagyon elnéztek! Persze, ha úgy vesszük, ez is lidó, hiszen a homokos tengerparti strandot jelentő elnevezés Velencéből származik.

Más a probléma egy további kukktojással, amely a képek forrásjegyzékében sincs feltüntetve. A fotón a San Marco-bazilika előtt, a térburkolatba süllyesztett, feliratos kőtábla látható, amelyet egy osztrák bomba 1916-os felrobbanásának az

emlékére a Lega Antitedesca (Németellenes Liga) helyezte el 1927-ben, és Kosztolányi is megemlékezik róla. Ám a táblát ebben a formában biztosan nem láthatta, hiszen ez a fotó 2016-ban készült, amikor a sok millió cipőtalptól a dátum szinte teljesen kikopott, alig olvasható. (A forrásmegjelölés nélküli fotót az olasz kulturális örökségvédelmi hivatal honlapjáról tölthették le.)

Az első világháború kitörése Velencében érte az írókat és feleségét, az egyik utolsó hajójáráttal jutottak el Triesztbe, és onnét vonattal haza. Ezzel az itáliai utazások sora pár évre megszakadt. 1923-ban viszont ismét Velencében voltak, és ezt még jó pár boldog esztendő követte az utolsó útig, 1934-ig.

A könyv tervezője, Pintér József részéről kitűnő grafikai ötlet volt, hogy az előzéklapokra korabeli velencei szállodai hirdetésekkel tett. A reklámszövegekből kirajzolódik az akkori, meglepően széles turisztikai kínálat, hogy a szállodások mi mindennel próbálták magukhoz csábítani a magyar utazókat. Nagy kár, hogy a legfontosabb magyar vonatkozású szállodák, a Bauer Grünwald szomszédságában lévő magyar tulajdonú Hotel Budapest (ma Hotel Violino), a nagy múltú Hotel Cavalletto (Maróti Géza és Csáth Géza kedvenc szállodája) vagy a Lidón az impozáns Hotel Hungaria (melynek avatásán Ady Endre

is részt vett) nem szerepel az összeállításban. Hiányzik Kosztolányiék egyik kedvenc panziója, a Hotel Pension Venier e Villa Marina is, ahol 1924 augusztusában a Lidón megszálltak. („A strand mellett. Penzió 25 lírától. Minden szobában hideg-melegvízfürdők. Rádió, saját kabánok. Bécsi és olasz konyha.”) Ezek a szállodák is rendszeresen hirdettek a korabeli magyar társasági lapokban. Jó lett volna lábjegyzetekkel is ellátni a könyvet, hogy az olyan, ma már nem ismert idegen szavak, mint például a *capana* (kabán) – ami a strandon bérelhető kis házikót jelenti –, a mai olvasó számára is érthetőek legyenek.

A kötet külső megjelenése tetszetős, elegáns, illik a decens témához. A fekete-fehér képek nyomdai minősége viszont sajnos nem mindenütt kifogástalan, összevetve a Fortepan-eredetiek részletgazdagságával, érezhető a különbség. Igazán kár, mert nagyobb tervezői és szerkesztői odafigyeléssel egy remek kis kiadványt lehetett volna összeállítani.

Kosztolányi Velence-útirajzait fényképek nélkül is jó olvasni. Erre kitűnő példa a már említett Tinta-kötet hasonmás kiadása, melyben az eredeti tipográfia Geiger Richárd szecessziós iniciáléival és könyvdíszekkel hitelesen idézi fel a kort, amelyben Kosztolányi a szavak imaginárius ereje által örökítette meg az „ezerszer szép várost”, Velencét.